

ujedno i porasla moć velikaša, jer oni su odsada u svojim gradovima držali stalne oružane čete, koje nijesu bile samo u kraljevoj službi na obranu zemlje, nego su velikašima služile i u njihove lične ciljeve. Da oslabi ovako poraslu moć velikaša, kralj je nastojao, da sebi jače sveže građanski stalež, dok je izravne svoje službenike u kraljevskim gradovima podigao sve na plemiće (*nobiles... qui servientes regales dicuntur*), dajući im u potpuno vlasništvo onaj kraljevski zemljišni posjed, koji su dotle obrađivali. Pored toga kralj je zamjenjivao s velikašima neke njihove gradove za druge posjede, želeći da dobije u svoje ruke kao „kraljevske gradove“ (*castra regia*) sve znatnije točke u zemlji. Ali se već dobrza pokazalo, da sve ove kraljeve mjere nijesu bile dostatne i da nijesu mogle spriječiti presizanja velikaša, jer ona gospodarska i vojna snaga, do koje se oni uspeše, učinila ih je tako preuzetnima, da su stali sve to jače potiskivati niže plemstvo u dohvat svoga ogromnoga posjeda zahtijevajući od njih razne vazalne dužnosti. Pače gdje koji se od njihovih tvrdih gradova pretvorio u pravo razbojničko gnijezdo, iz kojega je ovaj ili onaj velikaš uspješno prkosio i kraljevskoj vlasti. Ovu preuzetnost velikaša uvelike je ojačala razmirica između oca Bele i sina Stjepana, a svršila (1265) konačno tako, da je Stjepan kao „mlađi kralj“ sebi izvojevao neograničena kraljevska prava. Odsele imala je Ugarska dva kralja, dva dvora i dvije centralne vlade, dok je u Hrvatskoj preko Drave vladao kraljevim sjajem i punom samostalnošću mlađi sin Bela kao herceg hrvatski (od 1261. do smrti 1269.). „Zlatna bula“ je sasvim zaboravljena, a oba su se kralja jagmila, tko će sebi steći više privrženika darivanjem zemljišta i na njima naseljenih kmetova. Sada potvrdi kralj Bela — uz koga je listom pristajala sva Hrvatska — među ostalima Krčkim knezovima županije Modrušku i Vinodol (1251), Bribirskim županiju Bribirsku (1251), a Babonićima Vodičevo (1256). Ovo jačanje velikaša nagna niže plemstvo (*servientes regales*), da su se obratili na kralja Belu i njegove sinove, da im zajamče i potvrde temeljna prava plemstva i slobodštine. Otac i sinovi izdadu potom 1267. ispravu, kojom im udovoljiše molbi u deset točaka. Ova isprava — odnoseći se kao i „Zlatna bula“ (od 1222.) samo na Ugarsku i Slavoniju, ili na Hrvatsku do Gvozda, — treća je promjena „Zlatne bule“, ali ojačanja velikaša i postepenoga padanja kraljevske moći nije ni ona mogla da spriječi.

Upravne promjene. U to doba (oko 1260.) učini kralj Bela neke veoma zamašne promjene u upravi hrvatskih zemalja. Prije svega